

Cağbüb'un eski önemini kaybetmesine yol açtı. Osmanlı Devleti Senûsîliğın merkezi olması dolayısıyla Cağbüb'a çok yakın bir ilgi göstermiş, Trablus Valisi Resîd Paşa 1890'lı yıllarda bölgeyi ziyaret etmiştir. Müsteşrikler, Şeyh Senûsî'nin Osmanlı nüfuzundan uzakta kalmak amacıyla sahilden oldukça içeride bir yerde bulunan Cağbüb'u merkez seçtiğini, oğlu Muhammed Mehdi'nin de aynı amaçla Kufra'ya yerleştiğini iddia ederler. Ancak 1884 ve 1893 yıllarında bölgeyi ziyaret eden piyade miralay Sâdık el-Müeyyed seyahatnâmesinde bölge halkının Osmanlı Devleti'ne ve halifeye bağlı olduğunu belirtmiştir. Bugün küçük bir yerleşim birimi olan Cağbüb'un Senûsîliğın merkezi olması dışında bir önemi kalmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Rohifs, *Von Tripolis nach Alexandrien*, Bremen 1885, s. 81 vd.; Sâdık el-Müeyyed, *Afrika Sahra-ı Kebirinde Seyahat*, İstanbul 1314, s. 6, 10, 11, 19, 67, 71; Muhammed et-Tayyib el-Eşheb, *es-Senûst el-Kebir*, Kahire 1956, s. 210-211; N. A. Ziadeh, *Sanûsiyah*, Leiden 1983, s. 48, 50, 60, 63-64, 99; M. Morsy, *North Africa 1800-1900*, New York 1984, s. 274-280; H. Duveyrier, "La Confrérie musulmane de Sidi Mohammed ben Ali es-Senousi", *Bulletin de la Societe de Géographie*, 7. série, V, Paris 1884, s. 145-226; G. Yver, "Cağbüb", *İA*, III, 10-11; "Senûsî", *İA*, X, 500; J. Despois, "al-Djaghbüb", *EI*² (İng.), II, 378.

MUSTAFA L. BİLGE

CAH

(جَاه)

Kişiyte toplumda saygınlık kazandıran ve bir tutku halini alarak ahlâkî hayata zarar verebileceği düşünülen şan, şöhet, mevki anlamında ahlâk ve tasavvuf terimi.

Arapça *vech* (وجه) kelimesinin harf sırasının değiştirilmesiyle (kalb) meydana getirilmiş olup sözlükte "şeref ve itibar" anlamına gelir (*Lisânü'l-Ârab*, "cvh" md.; *Tâcû'l-Ârûs*, "câh" md.). Terim olarak bir kimsenin, sahip olduğu veya sahipmiş gibi görüldüğü üstün meziyetler sayesinde insanların üzerinde saygı ve itaat hissi uyandırmak suretiyle kazanmış olduğu şeref ve itibar, daha dar çerçevede ise idarî, siyasî, ilmî vb. mevki ve makam anlamında kullanılmıştır. Böyle bir özel mevki elde edebilmek için halkın veya üst makamlarda bulunanların nezdinde şöhet ve itibar sahibi olmak gerektiği dikkate alınarak câhın yukarıdaki iki anlamı arasında sıkı bir bağ kurulmuştur (bk. Gazzâlî, III, 278-279;

Râzî, s. 141). Kaynaklarda câh kelimesi yanında aynı veya yakın anlamlarda imâret, şöhet, iştihar, sîr, mansıb, menzile gibi daha başka kavramlara da rastlanır.

Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih hadislerde cah terimi kullanılmamıştır. Ancak insanları dünya tutkusuna karşı uyaran âyetlerle Hz. Peygamber'in zühd hakkındaki açıklamaları ve özellikle, "İleride sizler yöneticiliğe (imâret) çok düşkün olacaksınız; fakat âhirette bundan dolayı pişmanlık duyacaksınız" (Buhârî, "Aḥkâm", 7; Nesâî, "Bî'at", 39) meâlindeki hadisi ve Abdurrahman b. Semûre'ye hitaben, "Emirliğe talip olma!..." (Buhârî, "Aḥkâm", 5, 6, "Eymân", 1) şeklindeki buyruğu, ahlâk âlimleri ve mutasavvıfların mevki, şan ve şeref tutkusuna karşı tavrı almalarına yol açmıştır. Nitekim Ebû Tâlib el-Mekkî, "fakirliği ve fakirleri sevmek, miskinlerle birlikte yaşayıp onlara karşı alçak gönüllü olmak" anlamında ve şöhetin zıddı olarak kullandığı *humûlû* hallerin en faziletlisi sayar. Ona göre zühdün en yüksek mertebesi insanları yönetmekten (riyâset), onlar nezdinde makam (menzile) ve mevki (câh) sayılan mertebelerden uzak durmaktır. Hatta zâhidler insanı dünyaya, mevki ve makama yönelten bilgilerden bile çekinmeyi zühdün gereği saymışlardır (Kütû'l-kulûb, I, 266-267). Bütün mutasavvıflar mevkiden kaçış ve mevki tutkusundan kurtulma mücadelesinde, Belhli bir veliaht iken dünyevî makam ve ikballeri terk ederek tasavvuf yolunu seçmiş olan İbrâhim b. Edhem'i (ö. 161/777-78 [?]) ideal örnek olarak saygıyla anarlar. İslâm ahlâkçıları genellikle bir mevki ve itibar sahibi olmaktan çok "hubbû'l-câh" dedikleri mevki ve şöhet ihtirasını reddetmişlerdir.

Hz. Yûsuf'un, kendisinin güvenilir ve bilgili bir kimse olduğunu söyleyerek Mısır melikinden hazine nâzirliği makamına getirilmeyi talep ettiğini bildiren âyette (Yûsuf 12/55) dayanarak ehliyetli bir kimsenin, mevki ihtirası taşımaksızın, ihtiyaçlarını karşılamak ve topluma hizmet etmek maksadıyla makam ve görev talebinde bulunabileceğine hükmedilmiştir. Fahreddin er-Râzî, bir kimsenin kendi isteği olmaksızın bir makama getirilmesinde hiçbir sakınca bulunmadığını belirtir ve buna Hz. Peygamber ile Hulefâ-yi Râsîdîn'in durumlarını örnek gösterir. Çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesi, yeme içme, giyim, mesken gibi zaruri ihtiyaçların karşılanması için görev ve mevki talebinde bulunmak gerekli olabilir. Dinen mubah olan imkânları el-

de etmek için makam istemek câiz, rıya ve yalan gibi gayri meşrû yollara başvuru mevkî elde etmeye çalışmak ise haramdır (Râzî, s. 137-138; Hâdimî, II, 65-66).

Câh konusunu psikolojik, sosyal, ahlâkî ve tasavvufî yönleriyle tahlil eden ilk İslâm düşünürü Gazzâlî'dir. Onun bu tahlilleri, eserlerinde câh konusuna yer veren sonraki ahlâkçılar tarafından hemen hemen aynen tekrar edilmiştir (meselâ bk. Râzî, s. 127-157; Kâşânî, s. 119-128; Hâdimî, II, 123-124). Gazzâlî, bütün sosyal huzursuzlukların kaynağı olarak düşündüğü mevki tutkusunun temelinde insanın bencil arzularını gerçekleştirme eğilimini görür. Ona göre esasında dünyanın iki rûknü olan servet ve mevki arzusunun psikososyal sebebi insanın başkaları nezdinde saygınlık kazanma eğilimidir. Özellikle mevki kazanma isteği bulunan kişi, sahip olduğu veya sahipmiş gibi görüldüğü yüksek meziyetler dolayısıyla insanların gönüllerinde kendisi hakkında hayranlık uyandırmak suretiyle onların bağlılıklarını sağlar ve bu şekilde "hürleri kendisine köle yapar" (*İḥyâ*, III, 279). Gazzâlî mevki ve makam arzusunun başlıca iki sebebe bağlar. Bunlardan ilki insanın kendi geleceği hakkındaki kaygıdır. Bu kaygılar onu, mevki ve itibarını yükseltip yaygınlaştırarak daha uzun zaman, daha geniş çevrede güvence içinde olacağı bir gelecek hazırlama çabasına iter. Gazzâlî mevki tutkusunun diğer sebebi dolayısıyla yaptığı açıklamaları ile bu tutkunun metafizik temellerine inmeye çalışmıştır. Ona göre, "De ki, ruh rabbimin emrindendir" (el-İsrâ 17/85) meâlindeki âyetin de gösterdiği gibi insan ruhu "rab-bânî bir varlık"tır. Rubûbiyyet "varlık ve kemaile tekleşmek, eşsizleşmek"tir. Kematil ilâhî sıfatlardan olduğu için -yine ilâhî bir varlık olan- insan tarafından tabii olarak istenir (a.g.e., III, 281). Kudret ve hâkimiyet birer kemaldır. Şu halde başkaları üzerinde hâkimiyet kurma arzusu insanın tabiatında vardır (a.g.e., III, 281-282). Servet gibi mevki ve mansıb da dünya hayatının geçici ihtiyaçlarındandır. Dünyevî olan her imkân gibi mevkiden de âhiret için faydalanılabilir. Şu halde mevki kendi başına bir gaye olarak alınmamalı, özellikle dinî değerler bu gayeye vasıta kılınmamalıdır. "İbadet vasıtasıyla mal ve câh kazanmaya kalkışmak dine karşı işlenmiş bir suçtur ve haramdır" (a.g.e., III, 285).

Câh terimini, "bazı insanların sahip olduğu ve diğer insanları yönetme im-

kânını sağlayan bir güç" şeklinde tarif eden İbn Haldûn, Zuhurf süresinin 32. âyetini de delil göstererek sosyal hayatta farklı mertebelerde mevki ve makamların bulunmasını, gayesi insan türünün idâmesi olan ilâhî bir kanun şeklinde görmüştür. İbn Haldûn'a göre bu kanun uyarınca mevki sahibi adalet ölçüleri içinde, şer'î ve siyasî hükümlere göre izin, yasak, zorlama gibi değişik tasarruflarıyla fertleri sosyal dayanışmaya sevkeder; faydalı işlere yöneltme, zararlı olanlardan uzaklaştırma çabası gösterir (*Mukaddime*, II, 919-925).

Klasik ahlâk kitaplarında mevki ve makamı insanların yararına kullanma çabası "câhı bezletmek" deymiyle ifade edilir ve bu çabayı gösterenler cömertlerin en şerefli sayılır (meselâ bk. Mâverîdî, s. 321f; İbn Haldûn, II, 923).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, "cvh" md.; *Tâcû'l-‘arûs*, "câh" md.; Buhârî, "Aḥkâm", 5, 6, 7; "Eymân", 1; Nesâî, "Bî'at", 39; Hâris el-Muhâsibî, *er-Ri'âye li-ḥukūkullâh* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 273-275; a.mlf., *el-Veşâyâ*, Beyrut 1406/1986, s. 246-247; *Kütü'l-kulûb*, I, 266-267; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1397/1978, s. 321-322; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, Beyrut 1980, s. 260-261, 269; Gazzâlî, *İḥyâ*, III, 274-293; Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûḥ* (nşr. M. S. Hasan el-Ma'sûmî), Tahran 1364 hş., s. 127-157; Kâşânî, *el-Hakâyik fî meḥâsinil-aḥlâk* (nşr. Seyyid İbrâhim el-Meyâncî), Beyrut 1399/1979, s. 119-128; İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 351-354; II, 883, 919-925; Hâdimî, *el-Berîka*, İstanbul 1318, II, 64-69, 123-124.

MUSTAFA ÇAĞRICI

CAHD

(الجحد)

İtikadî hükümleri

kısmen veya tamamen bile inkâr etmek anlamında kullanılan bir terim.

Cahd sözlükte "bir şeyi bildiği halde kabullenmeyerek inkâr etmek" mânasına gelir. Bu inkâr, doğruluğu kalben tasdik edilen bir hükmün yanlış olduğunu ileri sürmek şeklinde olabileceği gibi yanlış bilinen bir hususun doğru olduğunu iddia etmek şeklinde de olabilir. Hangi şekilde olursa olsun netice itibarıyla cahd insanın realiteye uygun olan, yani duyuların ve aklın verilerine dayanan kesin hükmün aksini savunarak kasten gerçeğe karşı tavır alması ve onu kabullenmekten kaçınmasıdır. Cahd ile inkâr ve küfür kelimeleri arasında anlam benzerliği bulunmakla beraber bazı farklar da

vardır. İnkâr, bilgisizliğin sonucu olarak bir hükmü tasdik ve itiraf etmemek, cahd ise bilerek ve inat göstererek gerçeği kabullenmemektir. Küfür de ister bilerek ister bilmeyerek olsun inkârın her türüne verilen genel bir addır.

Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde tekararlanan cahd, bir âyetle "ilâhî nimete karşı gösterilen nankörlük" (en-Nahl 16/71), diğerlerinde ise "Allah'ın âyetlerini bile bile görmemezlikten gelmek" anlamını ifade etmektedir. "Allah'ın âyetleri" vahiy ürünü olan Kur'an mânasına alındığı gibi Allah'ın varlığına, birliğine, eşsiz kudretine delâlet eden nesneler ve tabiat olayları, ayrıca nübüvvetin gerçekliğini belgeleyen mucizeler anlamında da kullanılmıştır. Bu âyetlerin söz konusu ettiği inkârcılar ahdini bozan, fesat çıkarıcı, kâfir, zâlim ve nankör kimseler diye vasıflandırılır (bk. M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "çhd" md.). Cahd muhtelif hadislerde de aynı mânalarla birlikte "hukukî ve ahlâkî bir hükmü bile bile inkâr etmek" anlamında da kullanılmıştır (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "çhd" md.).

Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i kitab'ın, özellikle yahudilerin son peygamberin geleceğinden haberdar oldukları ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu bildikleri halde onu inkâr ettikleri haber verilir (msl. bk. el-Bakara 2/146). Bu gerçeği belirtmek amacıyla olmalıdır ki bazı İslâmî eserlerde yahudilerden **cuḥūd** (câhidin [inkârcı] çoğulu) diye söz edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "cahd" md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "çhd" md.; *Lisânü'l-‘Arab*, "çhd" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "cahd" md.; Mustafa'vî, *et-Taḥkîk*, "çhd" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "çhd" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "çhd" md.; *Kâmus Tercümesi*, "cahd" md.; Muhammed İsmâil İbrâhim, *Mu'cemü'l-elfâz ve'l-a'lâmü'l-kur'âniyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), "cahd" md.; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtḥu'l-gâyb*, III, 200; XII, 205; XVIII, 15; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 54; Henrico Lammens el-Yesûî, *Ferâ'idü'l-luḡa fî'l-furûk*, Beyrut 1889, I, 54; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefstrü't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, XII, 105.

A. SAİM KILAVUZ

CAHEN, Claude

(1909-1991)

Fransız şarkiyatçısı.

26 Şubat 1909'da Paris'te doğdu. Yüksek öğrenimine Ecole Normale Supérieure'de başladı; 1931 yılında Ecole Nationale des Langues Orientales'in Türk-

çe - Arapça bölümünden mezun oldu. 1932'de tarih öğretmenliği imtihanını kazanarak Amiens, Rouen ve Paris'te görev yaptı ve araştırma faaliyetlerinde bulundu. 1936-1937 yıllarını Türkiye'de geçirdi. 1940'ta *La Syrie du Nord à l'époque des Croisades* adlı teziyle doktor unvanını aldı. II. Dünya Savaşı süresince beş yıl tutuklu kaldı. 1945-1959 yıllarında Strasbourg Üniversitesi'nde, daha sonra da kariyerini tamamladığı Sorbonne Üniversitesi'nde (1959-1979) öğretim üyeliği yaptı. 1973'ten itibaren Académie des Inscriptions et Belles-Lettres'in üyesi ve Société Asiatique'in başkanı olan Cahen, Légion d'Honneur nişanı sahibi idi. 18 Kasım 1991 tarihinde Savigny-sur-Orge'de öldü.

Cahen Ortadoğu'nun Ortaçağ tarihi alanında uzmandı. Belgeleri aslından inceleyebilmek için gerekli olan dilleri iyi bildiğinden vergiler, hukuk ve ticaret hayatı gibi çok geniş bir sahada dikkat çekici araştırmalarda bulundu. Anadolu, Suriye ve Mısır'ın idarî kurumları, ekonomik hayatı ve sosyal yapıları üzerinde derinliğine incelemeler yaptı. Anadolu'nun Selçuklu ve Beylikler devirleriyle ilgili kitap ve makaleler yazdı; İslâm, Batı ve Bizans kaynaklarını mukayese ederek Haçlı seferleri tarihine yeni bir anlayışla yaklaştı.

Eserleri. 1. *Leçons d'histoire musulmane: VIIIe - XIe s.* (Paris 1957-61). 2. *Mouvements populaires et autonomismes urbains dans l'Asie musulmane du Moyen-Age* (Leiden 1959). 3. *Preotoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History Circa 1071-1330* (Londres 1968; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* [trc. Yıldız Moran], İstanbul 1979; gözden geçirilmiş ilâveli Fransızca neşri: *La Turquie pré-ottomane*, İstanbul-Paris 1988). 4. *Islam des origines de but de l'empire ottoman* (Paris 1970; *İslamiyet. Doğuştan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar* [trc. Esat Nermi Erendor], İstanbul 1990). 5. *Introduction à l'histoire de l'Orient musulman médiéval (VII-XVe s.): Méthodologie et éléments de bibliographie* (Paris 1982). 6. *Orient et Occident au temps des Croisades* (Paris 1983).

K. M. Setton tarafından yayımlanan *A History of the Crusades* (Philadelphia 1958-1961) adlı eserin I ve II. ciltlerindeki Selçuklular'la ilgili bölümleri ve P. M. Holt, A. K. S. Lambton, B. Lewis'in neşret-